

▲ Samec strnada obecného. Foto Petr Lang.

Jak nám to sluníčko pěkně svítí aneb nářečí strnadů v Karlovarském kraji

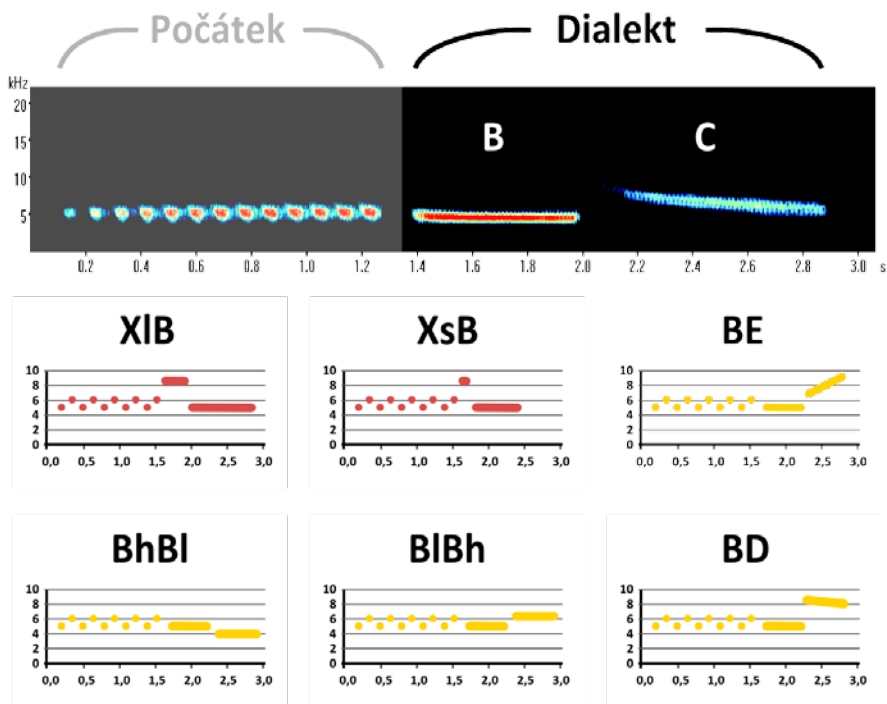
*Pavla Tájková, AOPK ČR, Správa CHKO Slavkovský les a krajské středisko Karlovy Vary
Lucie Diblíková a Pavel Pipek, Katedra ekologie, PfF UK v Praze*

Řada z Vás již možná slyšela o probíhajícím projektu „Nářečí českých strnadů“, který pod vedením Lucie Diblíkové a za spolupráce řady institucí (Katedry ekologie Přírodovědecké fakulty UK, Ústavu biologie obratlovců AV ČR a České společnosti ornitologické) probíhá od roku 2011. Za 4 roky výzkumu bylo dobrovolníky nashromážděno více jak 3500 nahrávek, který autorský tým průběžně vyhodnocoval. Spolupráce s širokou veřejností se podařila zejména díky promyšlenému a zábavně navrženému webovému rozhraní (www.strnadi.cz), ale také díky pilné medializaci především v Českém rozhlasu. I na Karlovarsku se ornitologové a dobrovolníci činili a své toulky krajinou si zpestřovali nahráváním strnadiho zpěvu. Jak to dopadlo, to se dozvíte vzápětí. Nejdříve si ale musíme udělat jasno v tom, co jsou vlastně ta strnadi nářečí zač.

Nejen lidé, ale i ptáci mají svá nářečí. Dialekty již byly pozorovány u celé řady ptačích druhů, jež se své hlasové projevy učí. Nejvíce rozšířené jsou u pěvců. Můžeme se však s nimi setkat i u některých druhů kolibříků či papoušků.

Pokud se chceme vážněji zabývat studiem ptačích dialektů, je k tomu (většinou) zapotřebí nemalého množství nahrávek. Také získat rovnoměrné pokrytí celé zkoumané oblasti není pro vědce žádný med. Jednou z možností, jak ve výzkumu ptačích nářečí pokročit, je přizvat ke spolupráci veřejnost. Logicky je však třeba vybrat takový druh, který bude jednak pro výzkum dialektů dostatečně zajímavý, ale též hojný a pro dobrovolníky snadno rozpoznatelný. Takovým příhodným druhem je strnad obecný (*Emberiza citrinella*).

Strnadi písničku, velmi jednoduchou a snadno zapamatovatelnou, totiž můžete zaslechnout na všemožných mezích a v remízcích (a nejen tam) od února až do září. Samci ji navíc neúnavně opakuji často po celý den! Že někteří vytrvají až do pozdního léta, je velmi neobvyklé, neboť většina ostatních druhů pěvců již v tuto dobu utichá. Nejspíše právě toto upoutalo pozornost i našich předků, kteří strnadi zpěv začali přepisovat jako říkačku “Jak nám to sluníčko pěkně svítí” anebo zlomyslnější “Kéž by si sedláčku chcíp!”.

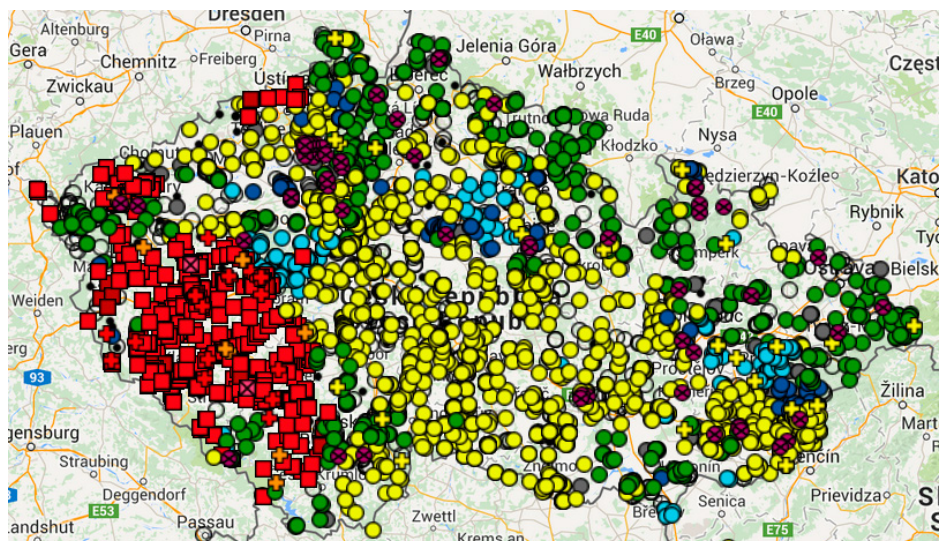

▲ Obr. 1: Ukázka typů strnadiích dialektů. Rozhodující je koncová část strofy, která se skládá většinou ze dvou slabik. Kombinace těchto slabik pak určuje typ nářečí.

Strnadi písnička (strofa) se skládá ze dvou částí – počáteční a koncové. Předpokládá se, že počáteční část je pro každého ptáka unikátní a pravděpodobně slouží ptákům k individuálnímu rozpoznávání. Koncová část strofy pak obsahuje dvojkombinaci několika mála elementů (tzv. slabik) a umožňuje nám zpěv třídit do dialektů (obr. 1). Nutno však přiznat, že ne vždy má strnadi sameček náladu koncovou část dozpívat, řadu nahrávek proto určit nelze.

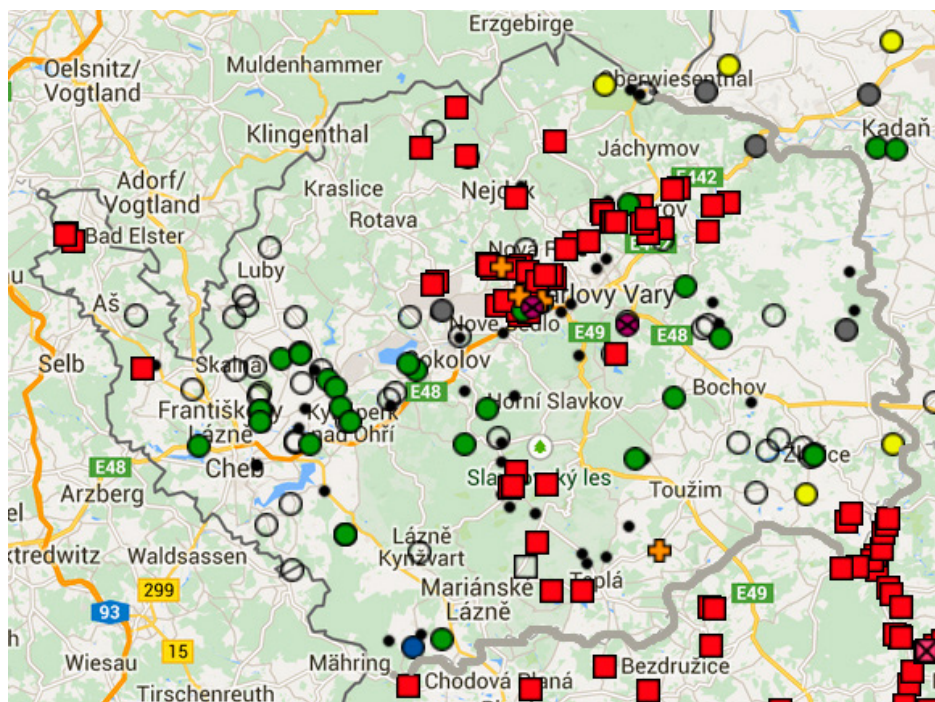
Strnadi se svému zpěvu (a tudíž i místnímu dialektu) učí od svých otců či sousedů v prvním roce života, v tzv. senzitivní fázi, která je u strnadi koncem léta a brzy na jaře. Svá teritoria si drží po dlouhou dobu (rekordmanem je norský strnadi, jenž ve svém teritoriu kraloval po sedm let) a opouští je jen na zimu, kdy mohou vytvářet i smíšená hejna s ostatními polními druhy. Většinu

života se tak pohybují na relativně malém prostoru. Jelikož jsou mláďata i dospělí ptáci věrni svému místu narození, mohou zůstávat hranice dialektů neměnné i po desetiletí (Hansen 1999). Podle starších prací bylo možné dialekty strnada obecného rozdělit v Evropě do dvou základních (makro)skupin – tzv. východní a západní. Hranice mezi nimi měla procházet střední Evropou, tedy pravděpodobně i Českou republikou. Do roku 2011 zde však dialekty strnada nikdo nezkoumal. Jaké pak bylo překvapení, když se za necelé 3 roky od začátku projektu (2011–2013) stalo Česko vůbec nejdetailněji prozkoumanou zemí. To vše díky dobrovolníkům. Jen díky jejich pomoci bylo možné rozpoznat v Česku 7 základních dialektů (obr. 2). Také v otázce makrodialektových skupin došlo díky projektu Nářečí českých strnadi a bratrského mezinárodního projektu Yellowhammer

▲ Obr. 2: Rozložení dialektů v rámci ČR. Hranaté symboly značí západní dialekt, kulatý východní.

▼ Obr. 3: Výsledky mapování dialektů v Karlovarském kraji.

● BC	● B!	■ XsB	● Mix X
● BE	● BD	■ XI	● Mix
● BIBh	○ B?	□ X?	● Nelze stanovit
● BhBl	■ XIB	● Mix B	● ? Nevhodnocen

Dialects (<http://yellowhammers.net>, start v roce 2013 pod vedením Pavla Pipka) k výraznému posunu. Nahrávky získané v rámci obou projektů ve spojení s nahrávkami dostupnými online a s informacemi z předchozích prací ukázaly, že rozdělovat dialekty na dvě skupiny s východo-západním rozložením není správné (Petrusková et al. 2014). Zapomeňme tedy nyní na makroskupiny a jejich rozložení po Evropě a zaměříme se rozložení dialektů samotných.

Pokud se podíváme přímo k nám do Karlovarského kraje (obr. 3), vidíme, že velká část našich strnadů zpívá dialektem XIB (červený čtvereček) nebo dialektem BE (zelené kolečko). Na našem území se vyskytuje také celá řada dalších dialektů (BD, BC, B1Bh), jejichž přesné rozložení je stále nejasné. V neposlední řadě je Karlovarsko též domovem nemalého množství ptáků raritních (zpívajících v literatuře doposud nepopsanými zpěvy) či smíšených (ovládající více dialektů). To vše činí z Karlovarského kraje zajímavou oblast pro další bádání. Pro lepší posouzení rozdílů mezi zpěvy ve vašem okolí si můžete ukázky jednotlivých typů nářečí poslechnout na <http://www.strnadi.cz/dialekty/>.

Jak už to bývá, projekt přinesl i celou řadu nových otázek. Proč vypadá hranice mezi dialekty takto, jak se udržují menšinová nářečí v „moři“

většinových, jak spolu vycházejí samci různých dialektů, to vše jsou poměrně složité otázky, kterými se zabývá mnoho vědců a věnuje se jim v případě strnada ve svém doktorském studiu i spoluautorka tohoto článku, Lucie Diblíková. Umožňuje jí to právě obrovské množství práce, kterou odvedli dobrovolníci nejen na Karlovarsku.

Na sběru dat se kromě první autorky v Karlovarském kraji podíleli také: Jan Martinek, Miroslava Horáková, Martin Černý, Adam Petrusek, Denisa Blažková, Dagmar Dvořáčková, Martin Strnad, Jeremy King, David Melichar, Jana Bílková, Jaroslav Koleček a další. Všem za pomoc s výzkumem mnohokrát děkujeme! ■

Použitá literatura:

<http://www.strnadi.cz>

<http://yellowhammers.net>

Diblíková L. (2011): Strnad obecný – modelový druh pro výzkum dialektů u pěvců. Bakalářská práce PíF UK. 35 pp.

Hansen P. (1999) Long-term stability of song elements in the yellowhammer *Emberiza citrinella*. *Bioacoustics* 9: 281–295

Petrusková T., Diblíková L., Pipek P., Frauendorf E., Procházka P. and Petrusek A. (2014): A review of the distribution of Yellowhammer (*Emberiza citrinella*) dialects in Europe reveals the lack of a clear macrogeographic pattern. *Journal of Ornithology*, in press.

Ptáci zemědělské krajiny

Zdá se vám, že strnad, skřivan nebo linduška jsou běžnými druhy? Zatím ještě ano. S alarmujícím zjištěním o jejich úbytku však přišla ornitologická společnost BirdLife International na základě dlouhodobého sledování ptáků ve 23 evropských zemích. Podle výsledků létalo před 30 lety v Evropě o neuvěřitelných 300 miliónů polních ptáků více!

Ze 34 druhů sledovaných běžných druhů ptáků evropské zemědělské krajiny jich 22 ubývá, pouhých 6 přibývá a 6 má stabilní trend. Mezi nejvíce ubývající (průměrně o 2 % ročně) patří: skřivan polní – ztráta 39 miliónů; linduška luční – ztráta 12 miliónů; konopka obecná – ztráta 25

miliónů; vrabec polní – ztráta 38 miliónů; čejka chocholátá – ztráta 2 milióny v Evropě a 60 tisíc (tedy úbytek o 90 %) v ČR.

Strnad obecný zaznamenal v celoevropském měřítku průměrný pokles početnosti o 3 % ročně, což činí úbytek o 21 miliónů jedinců, než kolik jich mohli slyšet za mlada naši rodiče. Zatímco v České republice se jeho početnost snížila o 20 %, v západní Evropě to bylo dramatických 50 %!

Na vině je především nenápadné ale stále probíhající scelování pozemků, chemizace v zemědělství, v některých oblastech upuštění od hospodaření. Trend se bohužel nedaří změnit ani dotační zemědělské politice Evropské unie, což vzbuzuje mnohé diskuze o její účelnosti.